

સ્વ ગૃસ્થ અમેરિકન પ્રેસિડેન્ટ થોમસ જેફરસને એમના સમયમાં જે કહ્યું તે સદાને માટે સાંપ્રત છે. એ બોલ્યા હતા કે, ‘જ્યારે મને કોઈ પૂછશે કે એક

પણ અખબાર વગરની રાજ્યવ્યવસ્થા અથવા સરકાર હોવી જોઈએ કે પછી સરકાર વગર અખબારો હોવા જોઈએ?’ જેફરસન આગળ કહે છે કે, ‘હું એક પળનો વિચાર કર્યા વગર કહીશ કે સરકાર નહીં હોય તો ચાલશે, પણ અખબારો જરૂર હોવા જોઈએ.’ ભારતમાં ઈમરજન્સી હતી ત્યારે તમામ સમાચારો સરકારની તરફેણમાં છપાતાં હતાં. ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયાના ત્યારના તંત્ર ગિરિલાલ જૈન પણ ઈન્દિરા મુગ્ધ બની ગયા હતા. એ સમયમાં દેશના સામાન્ય નાગરિકો માનસિક ગૂંગળામણ અનુભવવા માંડ્યા હતા. આજે ચીન, મ્યાનમાર, ગલ્ફના દેશો વગેરેના અખબારો જોઈએ તો તેઓએ શાસકોની ધરા પ્રસંશા કરવી પડતી હોય છે.

આ પ્રકારના વાતાવરણમાં પ્રજા ગૂંગળામણ એટલા માટે અનુભવે કે દેશમાં વાસ્તવમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે તેઓ જાણી શકતા નથી. લેખક આર્થર મિલરે લખ્યું છે કે, ‘એક સારું અખબાર એ છે, જેમાં દેશના લોકો આપસમાં અને દેશ સાથે વાતો કરતાં હોય છે. ડિજિટલ યુગમાં નવા નવા સાધનો આવ્યાં. લોકોએ અખબારો અને પુસ્તકો વાંચવાનું ઓછું કર્યું. અખબારોમાં એક જ પ્લેટફોર્મ પર એક વિષયનાં એક કરતાં વધુ મંતવ્યો મળતાં હોય છે. એક ઘટના સંદર્ભમાં વિવિધ અભિપ્રાયો મળતા હોય છે. પરિણામે વાચકનું સમાલોચન જ્ઞાન, અર્થાત તર્કના આધારે વિચારવાની પ્રક્રિયા મજબૂત બનતી હોય છે, જેને અંગ્રેજીમાં ક્રિટિકલ થિંકિંગ કહે છે. વાચક પોતાની રીતે તર્કબદ્ધ નિર્ણય લેતો થાય છે. લોકોના તરકટો, પ્રપંચો, છળકપટ, વગેરે સમજતો થાય છે. સાંપ્રત જગતમાં કેવી રીતે રહેવું? કયા કયા પ્રકારનાં જોખમો ઊગી નિકળ્યાં છે તે જાણતો થાય છે. જે લોકોએ, ખાસ કરીને નિવૃત્ત વૃદ્ધોએ રોજ થોડી મિનિટો માટે કાળજીપૂર્વક અખબારો વાંચ્યાં હોત તેઓએ ડિજિટલ ઓરેસ્ટ થઈને અબજો રૂપિયા ગુમાવ્યા ન હોત. આજે પણ માહિતી વગરના લોકો રૂપિયા ગુમાવી રહ્યાં છે. લોકશાહીમાં યોગ્ય નિર્ણય લેવા માટે મતદારોએ પણ અખબાર વાંચવું જરૂરી છે. પરંતુ છેલ્લા દોઢ દશકથી ડિજિટલ મિડિયા, ખાસ કરીને હાથમાં પકડાય તેવાં સાધનો, લેપટોપ, આઈપેડ કે સેલફોને ઊપાડો લીધો છે. હવે તેનાં વિવિધ દુષ્પરિણામો સામે આવી રહ્યાં છે અને એ પણ પુરવાર થયું છે કે ડિજિટલ મિડિયામાં સમાચારો જોવા કે વાંચવાને બદલે અખબારો અને પુસ્તકો વાંચવાથી વાચકનું મગજ વધુ કુશાગ્ર બને છે, બુદ્ધિ અને તર્ક ખિલે છે.

ડિજિટલ ડિવાઈસનો બ્લુ અને ચળકતો સફેદ પ્રકાશ આંખોની રોશનીને અસર કરે છે, વાંચનાર કે જોનારને જલ્દી થકાવી નાખે છે એ જોખમ તો છે. વાદળી કિરણો આંખો વાટે શરીરમાં પ્રવેશીને શરીરનાં પ્રાણ સમાન ઊર્જા કોષોને પણ બાળી મૂકે છે. ડિજિટલ ડિવાઈસનાં આ જોખમોને બાજુએ રાખીએ તો પણ માનસિક અને વૈચારિક સ્વાસ્થ્ય માટે પણ તેનો ઉપયોગ સાવ બંધ ન થાય તો ઓછો કરવો જરૂરી છે. સંશોધનો દ્વારા બહાર આવ્યું છે કે ડિજિટલ ડિવાઈસો પર સમાચારો વાંચતાં લોકો, ખાસ કરીને કિશોરો અને તરૂણોનાં મગજ, અખબારો વાંચતા કિશોરો અને તરૂણોના મૂકાબલામાં કુંઠિત રહે છે.

આ વાસ્તવિકતાને ધ્યાનમાં રાખી ઉત્તર પ્રદેશ અને રાજસ્થાની સરકારોએ તેઓનાં રાજ્યની શાળાઓમાં ગયા ડિસેમ્બરથી એ ફરજિયાત બનાવ્યું છે કે વિદ્યાર્થીઓ રોજ કમસે કમ એક હિન્દી અને એક અંગ્રેજી મળી બે અખબારો વાંચે. શાળાઓમાં આ માટે અખબારોની વ્યવસ્થા કરાઈ છે. ડિજિટલ ડિવાઈસો જોઈ, વાંચીને બાળકોની ભાષા સુધરતી નથી, બલ્કે બગડે છે. આપણે જોઈ રહ્યા છીએ છેલ્લાં વીસ વર્ષથી ગુજરાતી બાળકોમાં નર, નારી કે નાન્યેતર જાતિ, નામ વગેરેનો ખ્યાલ રહ્યો નથી. ગાય આવી હતી તેમ કહેવાને બદલે ગાય આવ્યું હતું એમ બોલે. જો સારી કક્ષાનાં અખબારો હોય તો

શાળા-કોલેજોમાં અખબાર પઠન ફરજિયાત હોવું જોઈએ

ભાષાનું જ્ઞાન સુધરે. અંગ્રેજી, હિન્દી અને ગુજરાતીનાં અમુક અકબારોને આ માન આપી શકાય, પણ બધાને નહીં. બાય એન્ડ લાર્જ, મોટા ભાગનાં અખબારો સારી ભાષામાં લખે છે. અખબારો વાંચવાનો ફાયદો એ છે કે તે સાહિત્ય પ્રત્યે રૂચિ જગાડે છે. અખબારો જે તે સમાજના પ્રતિનિધિ તરીકે વરતે છે. સભ્યતા અને સંસ્કૃતિનું પાલન કરે છે. જે તે શહેરના સ્થાનિક પ્રસંગો, મહત્વની ઘટનાઓ, ઇતિહાસ, રાજકારણથી વિદિત રાખે છે. વાચક તેમ જ કિશોરો અને યુવાનો એ સઘળી બાબતોથી જાત હોય તો સમાજ સાથે વાતચીત અને વ્યવહારમાં એનો આત્મવિશ્વાસ વધે છે. ડિજિટલ સાધનોમાં કોઈ વિગત કે સમાચાર વાંચતા

નાના પાચે થયેલાં સર્વેક્ષણો તેમ જ પ્રસંગોપાત ઉદાહરણોથી એ ખ્યાલમાં આવ્યું કે વિદ્યાર્થીઓનાં જીવન અને ઘડતરમાં અખબાર-વાંચનનો મહત્વનો ફાળો રહે છે. આ ફાયદો ટેક્સટ બૂક ઉપરાંતનો હોય છે. એ ડિજિટલ સામગ્રી કરતાં વિશેષ ફાયદાકારી હોય છે

જોતા હોઈએ ત્યારે જાહેરખબરો, અન્ય સમાચારોનાં મથાળા, સૂચનાઓ વગેરે સતત રસભંગ કરવા આવી જાય છે અને કમશ: કોઈ બીજી દુનિયામાં ખેંચી જાય છે, જ્યાં જવા દર્શક નિકળ્યો હોતો નથી. વળી આ પ્રવૃત્તિ કે પરંપરા અથાકપણે, દર્શક સામે મંડાઈ જાય તો દિવસો સુધી ચાલુ રહે છે. કામ વગરની ગલીઓમાં હડિયાપાટી કરીને થાક, કંટાળો અને લગભગ અજ્ઞાનતા સિવાય કશું મળતું નથી. વિગતોનાં ધુમ્મસમાં શું જોયું, વાંચ્યું તો કશું યાદ રહેતું નથી. જ્યારે અખબાર વિગતોનો એક મોટો છતાં સીમિત સંપૂર્ણ હોય છે. અતિશય જમવાથી અપચો થાય તે અખબાર કે પુસ્તકો વાંચવાથી થતો નથી.

ડિજિટલ સાધનોની આ અને બીજી અનેક મર્યાદાઓ હવે સામે આવી રહી છે. આ કારણથી જ ઉત્તરપ્રદેશ અને રાજસ્થાનની સરકારે આ ઉચિત નિર્ણય લીધો છે. હાલમાં શાળાઓમાં નિયમિતપણે અખબાર વંચાય એ અભિગમને ગુજરાત સરકાર પ્રોત્સાહન આપી રહી છે. પરંતુ તેને ફરજિયાત બનાવતો કોઈ નિયમ નથી. અમુક બિન સરકારી શાળાઓમાં તે વંચાય છે. સરકારે પ્રવૃત્તિને ફરજિયાત બનાવવી જોઈએ.

ઈંગ્લિશ લેંગવેજ ટીચર્સ એસોસિએશન ઓફ ઈન્ડિયા (ELTAI)ના વડા ઈલાંગો કાંદન કહે છે

કે ‘‘અમુક બાબતો અને હેતુપૂર્તિ માટે કાગળ પર છપાયેલાં અન્ય લખાણો કરતાં પણ સમાચારપત્રો વધુ અસરકારક પુરવાર થાય છે. ડિજિટલ માધ્યમોની મુખ્ય ખામી એ છે કે તેમાં સાચું થોડું અને ખોટું પુષ્કળ માત્રામાં ઘૂસાડેલું હોય છે. અખબારોમાં લગભગ તમામ સમાચાર અને વિગતો પ્રમાણિત હોય છે. કારણ એ છે અખબાર એક વિશ્વાસપાત્ર સંસ્થા હોય છે. જ્યારે ડિજિટલ મીડિયામાં આઠ અબજમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિ, રાષ્ટ્ર કે સંસ્થા પોતાના પૂર્વાગ્રહો, પ્રપંચોને સાચા ઠરાવવા ગમે ત્યારે ગમે તે સાચી-ખોટી રજૂઆત કરી શકે છે. ભારતની અમુક જાણીતી ન્યૂઝ ચેનલો, સાવ જુદી થમ્બનેલ, અર્થાત હેડિંગ

સંસ્થા દ્વારા 2023માં ‘‘રીડ્સ’’શિર્ષકની ઝુંબેશ શરૂ કરાઈ હતી, જેમાં શાળા અને કોલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓને શાળાનાં પાઠ્યપુસ્તકો સિવાયનું ઇત્તર વાંચન કરવા માટે પ્રેરવાનો હેતુ છે.

બરેલી ઉત્તર પ્રદેશની કોલેજોનાં અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ તેમજ પોસ્ટગ્રેજ્યુએટ મળીને 137 વિદ્યાર્થીઓનું સર્વેક્ષણ થયું તેમાં જાણવા મળ્યું કે માત્ર પાંચ ટકા વિદ્યાર્થીઓ જ અખબારો વાંચતા હતા. તે સામે આપણાં ગુજરાતમાં યુનિવર્સિટીના 36 વિદ્યાર્થીઓનું સર્વેક્ષણ થયું તો જણાયું કે તેમાંના 80 ટકા અખબારો વાંચતા હતાં એ રોજબરોજની ઘટનાઓથી વાકેફ રહેતા હતા. કોમ્પીટિટિવ પરીક્ષાઓ માટે અખબારોનું વાંચન ઉપયોગી નિવડે છે.

એટલું જ નહીં જો સમજાય તો તે અનિવાર્ય છે. હૈદરાબાદમાં 50 વિદ્યાર્થીઓમાંથી 48 ટકા રોજ અખબારો વાંચતી હતી અને 32 ટકા સપ્તાહમાં એક વખત વાંચતી હતી. 2021માં સ્પેનમાં યોજાયેલા એક અભ્યાસ દ્વારા જાણવા મળ્યું કે વ્યક્તિ સ્ક્રિન પર ડિવાઈસ પર કંઈક વાંચે તો એટલો એકાગ્ર બનીને નથી વાંચતો. ઘણી વખત અમુક વિષય પર ખૂબ ધ્યાન આપીને વાંચવામાં આવે તો મગજમાં તેનું યોગ્ય પ્રોસેસિંગ થાય છે. વ્યક્તિ શીખે પણ ખરો અને યાદ પણ રહી જાય. ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યા સિવાય કંઈક વંચાય તો તેનાથી મગજને નબળી અધકચરી વિગતો મળે છે અને યાદ પણ નથી રહેતી.

શિક્ષણવીદ લાદીસ્લાવ સાલ્મેરોને 2021માં અભ્યાસ યોજ્યો હતો. તે મુજબ વાચક હેન્ડ હેલ ડિવાઈસ પર જે કંઈ વાંચે એ જ વિગતો કે મેટર

કાગળ પર છાપેલી વાંચે તો છાપેલી વિગતો એ વધુ સમજીને યાદ રાખી શકે છે. ફોન પર એલર્ટસ ચાલું હોય તો પણ એકાગ્રતામાં ખલેલ પડતી રહે છે. ભારતમાં વિદ્યાર્થીઓ સામાન્ય રીતે ખૂબ ઓછું વાંચે છે. નવી ફિલ્મો, સંગીતના કોન્સર્ટ, ફેશનનો ટ્રેન્ડ વગેરે તેઓને હેન્ડહેલ ડિવાઈસો પર પણ જકડી રાખે છે. આ કારણથી ‘વાંચે ગુજરાત’ કે પછી ‘ઈન્ડિયા રીડ્સ’ ઝુંબેશ જરૂરી છે. પણ દરવખતે ઝુંબેશો એટલી પરિણામદાયી નીવડતી નથી. એવી યોજના કરવી જોઈએ, જેમાં અખબારો વગેરે વાંચવાનો લાભ એમને પરીક્ષામાં કારકિર્દીમાં મળે.●

સારાંશ

★ વિન્સી મરચન્ટ